

КУЛТУРА, ОБРАЗОВАЊЕ И ПАМЋЕЊЕ
Зборник у част професора Александра Јовановића

Уредници

проф. др Зорана Опачић
проф. др Слађана Јаћимовић
проф. др Валерија Јанићијевић

Научни одбор

проф. др Драган Станић (Иван Негришорац)
председник Матице српске у Новом Саду
dr hab. prof. Marek Pieniążek
University of the National Education Commission, Krakow, Poland
др Светлана Шеатовић, научна саветница
Институт за књижевност и уметност, Београд
проф. др Александар Јерков
Филолошки факултет Универзитета у Београду
проф. др Предраг Петровић
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Организациони одбор

доц. др Дуња Ранчић
доц. др Бојан Марковић

Рецензенти

проф. др Драган Станић (Иван Негришорац)
председник Матице српске у Новом Саду
др Светлана Шеатовић, научна саветница
Институт за књижевност и уметност у Београду
проф. др Предраг Петровић
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Илустрација на корици:

Јеванђелиста, детаљ фреске из манастира Градац, 13. век

КУЛТУРА, ОБРАЗОВАЊЕ И ПАМЋЕЊЕ

Зборник у част
професора Александра Јовановића

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF EDUCATION

Александар Јовановић

проф. др Александар Јовановић (1949–2021)

САДРЖАЈ

ПОСВЕЋЕНОСТ НАЦИОНАЛНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ, ОБРАЗОВАЊУ И КУЛТУРИ

Уводна реч	13
------------------	----

I

Милосав Тешић УДВОСТРУЧЕНИ СПОМЕН	23
--	----

II

Петар Пијановић АЛЕКСАНДРУ ЈОВАНОВИЋУ У СПОМЕН – ДВА ОГЛЕДА ИЗ СТВАРАЛАЧКЕ БИОГРАФИЈЕ	33
---	----

Александар Милановић СТИЛИСТИКА ПОЕЗИЈЕ У ДЕЛИМА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА ...	44
---	----

Јован Делић ПОЕТИЧКА ИСТРАЖИВАЊА И ТУМАЧЕЊЕ ПОЕЗИЈЕ (о А. Јовановићу, Д. Васиљеу и Р. П. Ногy)	62
--	----

Марко Недић КРИТИЧКИ ПОСТУПАК АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	80
--	----

Марко Радуловић ПОЕЗИЈА И КУЛТУРА – ИНТЕРПРЕТАТИВНИ ПОСТУПАК АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	97
--	----

Бојан Марковић УМЕЋЕ ТУМАЧЕЊА ПЕСМЕ – ИНТЕРПРЕТАТИВНА ИЗВРСНОСТ И КУЛТУРНА ДЕЛАТНОСТ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	116
--	-----

Илијана Чутура О НАУЧНОМ ДИСКУРСУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА: АРГУМЕНТ, ЛОГИКА, ПОЕТИКА	128
--	-----

III

Радивоје Микић ПОЕЗИЈА ИВАНА В. ЛАЛИЋА У ТУМАЧЕЊУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	147
---	-----

Рајна Драгићевић СВЕТЛОСТ И ТАМА ЧОВЕКОВОГ ЖИВЉЕЊА У ЈОВАНОВИЋЕВОМ ЧИТАЊУ ИВАНА В. ЛАЛИЋА	165
Бојана Стојановић Пантовић ЈОВАНОВИЋЕВ МЕТОД У ПРИСТУПУ ПРОУЧАВАЊУ ПОЕТИКЕ ИВАНА В. ЛАЛИЋА	176
Бојана Милосављевић, Ана Петровић Дакић О ФРЕКВЕНЦИЈСКОМ РЕЧНИКУ ПОЕЗИЈЕ ИВАНА В. ЛАЛИЋА	189
Дуња Ранчић ВЕЖБА ИЗ СЕЋАЊА.....	209

IV

Љиљана Пешикан-Љуштановић У ПОТРАЗИ ЗА ПЕСМОМ И ПЕСНИКОМ: АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ КАО ТУМАЧ ПОЕЗИЈЕ И ПОЕТИКЕ МИЛОСАВА ТЕШИЋА	221
Сања Париповић Крчмар ПОЕТИКА ТУМАЧЕЊА ПОЕТСКОГ УПОРИШТА – АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ О МИЛОСАВУ ТЕШИЋУ	231
Бошко Сувајдић АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ КАО ТУМАЧ СВЕТЛОСТИ И КУЛТУРЕ..	241
Јелена Марићевић Балаћ ПРОФ. ДР АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ И ПОЕЗИЈА МИЛОСАВА ТЕШИЋА: ИНТЕРПРЕТАЦИЈА, ДИЈАЛОГ, СИНТЕЗА	260

V

Зорана Опачић ЗНАЧАЈ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА У РАЗВОЈУ ПРОУЧАВАЊА КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ	275
Немања Каровић ПОЕЗИЈА ЉУБОМИРА СИМОВИЋА У КЊИЖЕВНОКРИТИЧКОМ ОКУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА – ИСТОРИЈА ЈЕДНОГ ЕСТЕТСКОГ СУСРЕТА	296
Страхиња Полић О ЈЕДНОМ ПЕСНИЧКОМ УЗЛЕТУ – КРИТИЧКИ ОСВРТИ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА НА ПОЕЗИЈУ ДУШАНА ВАСИЉЕВА ..	309

Владимир Вукомановић Растегорац ПАТРИОТИЗАМ И СМРТ: ПРЕДСТАВЕ СМРТИ У АНТОЛОГИЈИ СРПСКЕ РОДОЉУБИВЕ ПОЕЗИЈЕ	323
Николина Шурјанац КРАТКИ АВАНГАРДНИ РОМАН У ТУМАЧЕЊУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	340
Сунчица Денић ДОБИТНИЦИ НАГРАДЕ „БОРИСАВ СТАНКОВИЋ” У КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКОМ ТУМАЧЕЊУ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	360

VI

Зона Мркаљ МЕТОДИКА НАСТАВЕ АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	373
Јелена Панић Мараш СИЛАБУСИ ПРОФЕСОРА ЈОВАНОВИЋА	384
Вељко Брборић АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ КАО ПИСАЦ УЏБЕНИКА	397
Лола Стојановић, Милена Митровић НЕГОВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА У МЕТОДИЧКИМ ПОГЛЕДИМА ПРОФЕСОРА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	412
Вишња Мићић, Ђорђе Јанковић, монахиња Нина (Неранџић) КАКО МАНАСТИРИ ПРИЧАЈУ ПРИЧЕ	423
Бојана Маринковић НА ПУТОВАЊИМА СА ПРОФЕСОРОМ АЛЕКСАНДРОМ ЈОВАНОВИЋЕМ (О ЗНАЧАЈУ ЕКСКУРЗИЈА У ОБРАЗОВАЊУ И ВАСПИТАЊУ)	446

VII

Снежана Самарџија КАКО ПРЕДАВАТИ НАРОДНУ КЊИЖЕВНОСТ	465
Слађана Јаћимовић ПОЉСКА У ПУТОПИСНИМ РЕПОРТАЖАМА СТАНИСЛАВА КРАКОВА	482

Валентина Хамовић	
ПОСЛЕДЊА ПЕСМА И УВОД У ЋУТАЊЕ	499
Валерија Јанићијевић	
МАНИФЕСТ О ЧИТАЊУ И ПОТРЕБА ЗА ПРИХВАТАЊЕМ: РОМАНИ	
ЈАСМИНКЕ ПЕТРОВИЋ У РАЗРЕДНОЈ НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ	
– као сећање на књижевну педагогију професора Александра Јовановића. . . .	507
Милош Ковачевић	
„ПОРУКА“ МИКЕ АНТИЋА ДЕЦИ-ЉУДИМА И ЉУДИМА-ДЕЦИ.	529
Славица Гароња	
ЖЕНЕ ПИСЦИ О 130-ГОДИШЊИЦИ ПЛАВОГ КОЛА	
СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ	545
Персида Лазаревић Ди Ђакомо	
У ВЕЗИ СА ИСКОПИНАМА: ДОПРИНОС САВРШЕНОГ СЕЋАЊА	
НА СМРТ ТУМАЧЕЊУ НЕОПЛАТОНИЗМА	562
Milena Mileva Blažić	
VLOGA FILOZOFSKE FAKULTETE PRI RAZVIJANJU MLADINSKE	
KNJIŽEVNOSTI 1919–2019	580

VIII

Слободан Владушић	
АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ И МЕГАЛОПОЛИС	597
Игор Саксида	
КЛАСИЧНОСТ ДУХОВНОГ АРИСТОКРАТЕ	613
Александар Липковски	
СЕЋАЊЕ НА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	619
Милош Ковачевић	
АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ У ПРОГРАМСКОМ ОДБОРУ	
НОКЦ „ВУК КАРАЏИЋ“ У ТРШИЋУ.	625
Владимир Димитријевић	
ТОЛИКО ЈЕ БИО ЖИВ ТАЈ ЧОВЕК У ЖИВОТУ:	
АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ КРОЗ СУСРЕТЕ И ПРЕПИСКУ	635
Драган Лакићевић	
АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ И СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА.	642

Drago Kekanović S ALEKSANDROM JOVANOVIĆEM U DNEVNOM BORAVKU SRPSKE I EVROPSKE KNJIŽEVNOSTI	646
Александар Лешић ПРОФЕСОР АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ И ГРОЗДАНА ОЛУЈИЋ	649
Бојан Јовић О СВЕТОСТИ, СТАРИЈОЈ ОД НЕСРЕЋЕ	653
Весна Капор МЕСТА КОЈА ВОЛИМО, ВРЕМЕПЛОВ ТРЕНУТАКА, ЗА АЦУ	656
Немања Девић О ЗАВИЧАЈНОСТИ ПРОФ. ДР АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	662
Бранка Радовановић МИ, ШЕЗДЕСЕТОСМАШИ	668
Александар Милојевић УГЛЕДНИ ПРОФЕСОР И ДОМАЋИН	674
Анђела Ракетић ТРАГ КОЈИ ОСТАЈЕ У НАМА	679

IX

Соња Миловановић ТАЈНА ЈЕ СВЕТОСТ, А СВЕТОСТ ЧИТАВ ЈЕ СВЕТО: РАЗГОВОР СОЊЕ МИЛОВАНОВИЋ СА АЛЕКСАНДРОМ ЈОВАНОВИЋЕМ	685
--	-----

X

БИОГРАФИЈА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	695
СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА	704
ИНДЕКС ИМЕНА	731

Марко Радуловић¹

*Институт за књижевност и уметност,
Београд, Србија*

ПОЕЗИЈА И КУЛТУРА – ИНТЕРПРЕТАТИВНИ ПОСТУПАК АЛЕКСАНДРА ЈОВАНОВИЋА

Сажетак: У раду се анализира природа интерпретативног поступка Александра Јовановића, пре свега основна уверења и књижевно-теоријске поставке на којима он почива, ослањањем на његове текстове о поезији и, делимично, прози. Током свог плодотворног изучавања српске књижевности Јовановић је пажњу посветио делима која остварују сложене односе са културом, односно делима која проистичу из наслеђа и која то наслеђе стваралачки иновирају. Такође, овај тумач сматрао је да не може бити доброг говора о књижевности без личног и емотивног улога. Стога су култура, књижевност и емоционалност три темеља на којима почива Јовановићев приступ поезији. У раду ће се истражити како је Јовановић решавао сложена питања која је однос поезије и културе покретао, као што су комплементарност универзалној и националној, *дашћине* и *традиције*, као и његова уверења о аутентичном приступу тумачењу, која су се испољавала и кроз отпор према импресионизму и некритичкој примени књижевних теорија.

Кључне речи: поезија, српска књижевност, култура, емоционалност, импресионизам, теорија књижевности, интерпретативни поступак.

За разумевање интерпретативног поступка Александра Јовановића и његовог основног погледа на књижевност два термина се показују као посебно важна – поезија и култура.

¹ markorad984@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1576-2115>

При крају свог есеја-увода из књиге *Песници и ѿреци* Јовановић истиче да поезија песника разматраних у њој није израз „непосредног искуства и непосредне емоције, већ *ѿпоезија култури* и посредног искуства” (Јовановић 1993: 26; истакао М. Р.). Јовановић дефинише појам културе, али и указује на кључне елементе стваралачког поступка тзв. песника културе. Он каже:

Култура је оно што се преноси и не постоји ван језика и израза: она се усваја и наставља... песник у култури зна да је само један од њених настављача, онај који стваралачки дописује огромну Књигу Књижевности, реализује оно што је у њој, у већој или мањој мери, наговештено. Али што без њега, и његовог деловања, строго узев, не би ни постојало (Јовановић 1993: 26, 27).

Култура и поезија су, дакле, међусобно условљене појаве тако што култура претходи сваком новом песнику, надахњује га и пружа му разноврсну грађу, а он је својим певањем богати и продужава. Отуда култура не само да представља један од формално-тематских елемената певања већ се јавља и као нека врста његове трансценденталне условљености. Свака нова поезија са своје стране умножава постојећу ризницу културе тиме што се оглашава на нов и непоновљив начин, чиме културним феноменима омогућава (продужени) живот. Стога је певање један од кључних видова постојања културе, начин на који се она развија, мења и траје. Захваљујући оваквим дистинкцијама, Јовановић је успео да у пару култура–песник, који лежи у основи његових интерпретација, избегне да један од појмова учини доминантним.

Како би прецизније описао однос песника према културном наслеђу, Јовановић се ослонио на дистинкцију између *ѿтрадиције* и *баштине*. Тако он под баштином подразумева свеукупно наслеђе прошлости, док традиција представља оно што из тог наслеђа песник сам бира и препознаје као важно за своје стваралаштво. Отуда је традиција за овог проучаваоца српске књижевности вредносна категорија која подразумева активан, критички и стваралачки однос песника према наслеђу, док је баштина описни термин који обухвата целокупно наслеђе које песнику претходи, односно које му је (потенцијално) на располагању. Уз нешто слободе, може се рећи да је за једног песника традиција жив/активан, односно стваралачки подстицајан део баштине:

Сваки нови значајни песник (*ѿпесник индивидуалној ѿшленѿи*) бира сопствену традицију (која је, за разлику од баштине, вредносна категорија: *баштѿина* је све оно што су нам претходници оставили, *ѿтра-*

диџија је оно што појединац издваја из баштине и усваја за себе) и обнавља је у своме певању, у своме индивидуалном гласу (Јовановић 1994: 370).

Бирање (своје) традиције и њено *обнављање у индивидуалном гласу*, о коме Јовановић говори, указује да у сусрету са баштином песник заузима активан став, тако што прво проналази своју прошлост, а потом је стваралачки, на индивидуално непоновљив начин продужава. Кроз стваралаштво (великих) песника (књижевно) наслеђе добија нови глас, другачије тонове и показује дотад неуочене везе. Тако схваћена традиција није препрека – иако може да буде поетички проблем/задатак – већ подстицај.

Овакав сусрет *новог* (индивидуално-стваралачког) и *старог* (традиционално-стваралачког) подразумева песничко осветљавање вредности „које треба актуализовати, изнова проверавати, испитивати њихов смисао и могуће важење данас” (Јовановић 1993: 15). Отуда је дијалог који песник води са наслеђем често испуњен полемичким и ироничним тоновима,² односно никада није ни пуко глорификовање, ни потпуно негирање одређених феномена традиције.

Дијалог савремених српских песника са европском и културом свога народа није лишен (некада у већој, а некада у мањој мери) полемичких тонова. У свеопштој сагласности, уосталом, и нема дијалога: свако принављање смисла представља, макар имплиците, неслагање, или бар незадовољство, местом и деловањем претходног текста у савременој култури... Међутим, полемичка усмереност није значила обеснаживање претходних текстова, него испитивање важности њихових порука данас и потрагу за нереализованим могућностима које носе у себи; није никада значила надмоћ стечену накнадном временском тачком гледишта, већ расправу равноправних песничких гласова (Јовановић 1993: 17, 18).

У оквиру свог схватања културе, Јовановић је појмовно рашчланио још једну дистинкцију која изражава амбивалентност између два вида

² Погрешно би било мислити да је Јовановић био отворен искључиво за песнике који су глорификовали традицију. Њега су заправо привлачили они песници који су традицији приступали као поетичком проблему, па је тако имао слуха и за ауторе који су знали да се према наслеђу, па и самој поезији, односе на аутоироничан начин – такав је био Борислав Радовић. Аутоиронија код таквих стваралаца не подразумева пуко детронизовање ни демистификацију певања и културе, већ покушај да се поетски осветле лице и наличје одређених феномена прошлости, без давања коначних одговора.

постојања традиције: универзалног и националног. Ослањајући се на песнике које је проучавао, овај тумач је преузео и стваралачко решење овог проблема, које су они понудили, по коме је „универзално само други вид локалној/националној”, па је тако истакао „да не може бити (или, тек веома ретко) велике поезије која не држи до својих корена и културе у којој настаје” (Јовановић 1993: 218). Песниково ослањање на сопствену културу, када је аутентично, за Јовановића никада није затварање у границе локалног, већ представља једини могући пут ка универзалном. Другим речима, стваралачка утемељеност у националној култури главни је услов рецепције универзалних културних вредности, али и поуздан начин њиховог изграђивања.

Отуда култура није тек један од могућих мотива које песник актуелизује у свом делу, са којом може, али и не мора да успостави однос, већ пре свега начин постојања (великог) песника. Иако Јовановић начелно, на једном месту, у парентези, допушта могућност да понека велика песма може настати без стваралачког односа са традицијом, при крају завршних разматрања у књизи *Песници и њреци* он је нешто одсечнији. Ту се тврди да где изостаје „постојање подтекста и различитих временских планова, међусобна зависност формалних и тематских чинилаца, присуство мотива језика, културе и цивилизације и у површинским и у дубинским слојевима песме, могућност за више напоредних тумачења реч је о мање вредним песничким остварењима” (Јовановић 1993: 222). Реч је о *њесмама-њлакањима*, како их Јовановић назива.

Другим речима, Јовановићево чврсто уверење било је да највеће песме настају из међусобне условљености поезије и културе, односно у стваралачком односу који велики песник негује према култури. Такав однос могуће је пратити код низа наших песника и писаца и он је сведочанство не само индивидуалних усмерења самих стваралаца већ и једног специфичног поетичког усмерења српске књижевности које траје непромењено кроз векове. Пишући, тако, поводом Капорове прозе о мотиву стајања пред фреском, односно о мотиву препознавања себе у њеном аутору или у њеним ликовима, Јовановић истиче да се и низ других српских стваралаца окретао оваквим традицијским мотивима, и то не само из „уже песничких разлога” (Јовановић 2019а: 326) већ и из „снажног осећања за традицију и културни патриотизам” (Јовановић 2019а: 326). Он потом наводи неке од најзначајнијих аутора таквог опредељења (Попа, Миљковић, Р. Петровић, М. Црњански, И. В. Лалић, М. Павић. А. Вукадиновић, М. Тешић) и пореди их са средњовековним

уметницима: „По преданом служењу и посвећености својој уметности и култури, они подсећају на средњовековне уметнике. То је та *унушарња* историја српске књижевности, која још није написана, али ће једнога дана морати да се напише” (Јовановић 2019а: 327).

На тај начин Јовановић уочава (скривене) чиниоце који повезују најстарије слојеве наше књижевности са модерним стваралаштвом, имплицитно оспоравајући све покушаје њеног неприродног редукционизма. Управо је стваралачки континуитет, исказан као понорно опредељењекултуре, једна од могућности да се заснује *унушрашња историја српске књижевности*. Такав континуитет који обухвата различита времена и типове књижевног стваралаштва – народна, средњовековна и модерна књижевност – Јовановића не занима као механички покушај проналажења сведочанстава трајања по сваку цену, не би ли се створили услови за пожељну колективну идентификацију. Он је фасциниран пре свега континуитетом као суштинском стваралачком силом саме поезије и културе.

Јер, као што знамо, овај књижевни век је почео оштрим раздвајањем наше нове од народне и, нарочито, средњовековне књижевности, док је његов крај снажна потврда међусобног прожимања три типа српске књижевности и њеног континуитета. И то, да се нагласи, *континуитет* који се не остварује *споља и декларативно*, него у самим, изузетно вредним песничким остварењима: то је унутарњи и живи развој наше поезије у којем се време непрестано окреће уназад да би породило оно што ће тек доћи – песнички текст пун новог, до тада неоткривеног смисла (Јовановић 2020: 409, 410; истакао М. Р.).

Отуда је песничко реактуелизовање народне, старе и модерне књижевности за њега једно од највећих достигнућа српског песништва XX века, а покушај њиховог раздвајања са почетка тог века и у првим деценијама након Другог светског рата, заправо, резултат поетичких странпутица или идеолошких интервенција. Јовановић је, због тога, полемичан према ствараоцима и критичарима који су сматрали да фолклорно наслеђе није довољно подстицајно за модерне песнике. Када говори о значају десетерца за савремено стваралаштво, он не пропушта да истакне да је било и критичара који такву појаву не само да нису уочили него нису ни желели да виде: „Десетерац и слика света коју он чува нису за њих [песнике] били мртви, ни патетични (како су поједини критичари у своме надреалистичко-идеолошком заносу мислили)” (Јовановић 1993: 24).

Културни патриотизам и неосимболистичко наслеђе

Реактуелизација културног наслеђа у делу српских песника XX века била је повод за Јовановића да преиспита неке од (превазиђених) књижевноисторијских термина попут *родољубивој њесништѿва*, односно да подробније истражи значај симболистичког наслеђа за поетику послератних песника.

Тако је у већ помињаној књизи *Песници и њреци* Јовановић прецизно одредио нека од својих основних схватања која су га красила као критичара, посебно проблем (не)постојања савремене *родољубиве њоезије*.

Јовановић се у уводу пре свега залаже за другачије разумевање превазиђеног, готово пежоративног, појма *родољубива њоезија*. Он се слаже са Љубомиром Симовићем да је новију поезију немогуће класификовати термином родољубиво песништво, односно да је иза нас „остало време поезије која слави прошлост свога народа, наглашава величину његове историје, митско јунаштво смештено између смрти и славе, али и озбиљнији покушаји да се о овако одређеним темама проговори на нов, а песнички релевантан начин” (Јовановић 1993: 7).

Ипак увиди да родољубива поезија у свом традиционалном виду више не постоји, да се од одређених тема и начина певања не може у XX веку створити уметнички релевантно дело, нису одговарали на питање како тумачити, па и класификовати оне ствараоце који су у својим стиховима активирали различите слојеве *ѿтрадиције, језика и кулѿуре*. Да би то урадио, Јовановић полази од парадоксалне, а тачне тврдње: „у послератној српској поезији испевано је много родољубивих песама и није испевана ниједна родољубива песма” (Јовановић 1993: 8). Он овај исказ потом елаборира: „Нема ниједне, бар уметнички значајне, родољубиве песме ако полазимо од традиционалних, тематских мерила, односно има их пуно ако се таква мерила, почев од самог термина, доведу у питање” (Јовановић 1993: 8).

У новој форми, условно речено, *родољубиве њоезије*, пре свега промењено је тематско усмерење: уместо некадашњег певања о народу, националним победама и поразима, песници друге половине XX века проговарају о језику, култури и цивилизацији којима припадају. Другим речима, „одбацујући митске представе о вредности сопственог народа и националној части, они [песници] у језику и традицији трагају за упоришним тачкама које, доспевајући из прошлости, не губе свој смисао у садашњости” (Јовановић 1993: 8). Уколико би, међутим, дефиниција

новог *родољубивої њевања* остала само на тематској дистинкцији, показало би се да је недовољна да у потпуности одреди смисао такве поезије. Постаје то очигледно и приликом Јовановићевог набрајања онога што назива „цивизацијским основама”. Поред културних феномена и артефаката („сусрет паганства и хришћанства”, „манастири, фреске, средњовековна и народна књижевност”), ту су и даље *биџике* и *џораз* (Косово, српске сеобе, устанак из 1804). Стога је Јовановић покушао да детаљније покаже у чему се састоји битан заокрет српске поезије када је у питању однос према прошлости: „Она [поезија] *не љрави инвентар онога што је било, не џ ствар*а *џоеџске светџове моџућеї, не сведочи, не џ осмишљава, и завршену џрошлостї џреџивара у оџворену моџућностї*” (Јовановић 1993: 9). Дакле, не само теме већ превасходно њихова обрада и другачији однос према прошлости јесу особености које разликују песнике XX века, у чијим су делима присутни трагови *џрадиције, језика и кулџуре*, од тзв. родољубивих песника. Јовановић истиче да за модерне ауторе прошлост није музејски артефакт са објективном вредношћу, већ подстицајна грађа, која се промењена уграђује у савремено искуство и постаје *оџворена моџућностї* за будуће песнике. Тако у основу новог родољубивог песништва лежи *кулџурни џаџриоџизам*, љубав према стваралачким достигнућима сопствене културе.

За разматрање поетичког односа према наслеђу Јовановић се природно ослонио на увиде Т. С. Елиота, пре свега на исказ да је песник „нека врста посуде у којој се скупљају и гомилају безбројна осећања и знања, слике и реченице, које остају ту све док се не окупе сви чиниоци који могу да се сједине и образују нову сложеницу, односно песму” (Јовановић 1993: 9). Кључни елемент тог сједињавања по Јовановићу је управо „песнички субјект/појединац, његов лични однос према времену у којем живи и оном које му је претходило” (Јовановић 1993: 9). Израстајући из личног доживљаја прошлости, модерно песништво јавља се као својеврсни дијалог песника са „одређеним митским и цивилизацијским искуствима”, који су „битни чиниоци његовог, како емоционалног, тако и рационалног, погледа на свет” (Јовановић 1993: 10). То значи да је *лични однос* према наслеђу разлог због чега оно у самом ткиву песме представља нешто битно другачије од историографског податка, наиме актуелну енергију, што Јовановић поткрепљује ослањањем на још један Елиотов увид о „*садашњем џренуџку џрошлостї*”. Другим речима, реч је о живој прошлости „коју све време носимо у себи” (Јовановић 1993: 10).

Да би заокружио своја разматрања о *јесницима и јрецима*, Јовановић је настојао да утврди из којих поетичких претпоставки се веза поезије и културног наслеђа родила. Он је у књизи *Поезија српској неосимболизму* (1994) као заједничку карактеристику поетички разнородних песника којима се у њој бавио одредио симболистичко наслеђе, односно неосимболизам схваћен онако како су га дефинисали аутори попут Слободана Ракитића, Ђорђија Вуковића, Александра Петрова, Васе Павковића и других. Иако међу њима постоје извесне разлике у одређивању природе симболистичког наслеђа, оне су „мање него што на први поглед изгледа”, а у њиховом набрајању представника таквог певања „неколико песника [...] постају незаобилазни: пре свих, *Бранко Миљковић, Борислав Радовић, Иван В. Лалић, Алек Вукадиновић...*“ (Јовановић 1994: 58). Јовановић је тиме своја схватања о песницима и прецима допунио указивањем на чињеницу да се ток поезије који је активирао културу и кроз уграђивање различитих слојева прошлости у стихове остварио сложене интертекстуалне односе, ослањао на симболистичко наслеђе, другим речима да се таква поезија „условно и по многим главним (не свим) својствима – може сматрати неосимболистичком” (Јовановић 1994: 59).

Као главну одлику неосимболистичких песника Јовановић издваја њихово двоструко усмерење на свет и на песму. Другим речима, опевање света у њиховој поезији истовремено је и чин запитаности о смислу и моћима самог певања. То је разлог због чега је таква поезија двоструко усмерена: према споља и према себи, па се истовремено јавља као аутопоетичка, али и референцијална, односно отворена за оно што је изван ње и са чиме остварује однос:

тумачећи свет, она није престајала да се пита о природи тога тумачења и да разјашњава питања која су се пред њу постављала. Али, важи и обрнуто: питајући се о природи поезије, она није престајала да тумачи свет и човеково место у њему; поетички искази су, истовремено, и стихови о човековој узнемирености и упитаности (Јовановић 1994: 69).

Чврста повезаност „поетичког и егзистенцијалног”, односно подједнако вредновање „читалачког и животног искуства” или међусобна условљеност поезије и културе неке су од основних вредности неосимболистичког песништва и, у исто време, оно што је Јовановића највише привлачило песницима које је тумачио. Његова критичарска, па и живот-

на уверења, тако су донекле обликована и у сусрету са његовим изабранима песницима, односно резонују са њиховим (ауто)поетичким ставовима.

Тумачев поглед „на две воде”

Јовановића, дакле, пре свега интересују оне песме у којима је могуће препознати различите културне слојеве „уграђене [...] у емоционаломисаони доживљај песничког субјекта”, „које је култура двоструко осенчила” (Јовановић 2020: 15), односно које настају као поетички дијалог потомака и предака, и у којима на нов начин оживљавају феномени културне прошлости:

Српска поезија XX века је са свога врха, не само хронолошког него и вредносног, привукла себи и обасјала своје претходнике, омогућила им да још једном проговоре и да буду наши *удаљени савременици*. Истовремено су, кроз њене најбоље песме и збирке, пропевали жива целина српске поезије и њен унутарњи развој (Јовановић 2020: 15).

По овом тумачу „послератни српски песници – најбољи међу њима – не само да својим стиховима богате језик и књижевност него јачају и свест о култури којој припадају” (Јовановић 1993: 27). Стога је за разумевање такве поезије потребно активирање читалачког искуства и отвореност за подтекст и вантекстуалне односе:

Мотиви нашег предања, народне и средњовековне књижевности, поезије претходних раздобља, античког, хеленистичког и византијског наслеђа, историјски догађаји, одражавају се у појединачним песмама у облику одјека, далеких наговештаја, алузија, реминисценција, презетих или преобликованих стихова (Јовановић 1993: 15).

Тиме је Александар Јовановић истакао колико је (културни) контекст битан за настанак и разумевање (нове) песме, али и на који начин је певање важно за његово продужено постојање: „као што је сваки појединачни текст укључен у контекст културе којој припада, исто се тако она (а то је само друга страна јединственог процеса) посредно одражава у сваком појединачном тексту” (Јовановић 2020: 15).

Јовановић је био свестан да сложене везе између културе и поезије, односно подтекста и текста, условљавају и сам интерпретативни поступак тиме што нуде два могућа пута тумачења. Један полази од подтекста и креће се ка тексту, док се други ослања на конкретну песму и потом пружа ка култури која је њен подтекст. У првом случају, резултат је ту-

мачење које се своди на препознавање тема и мотива из наслеђа, без разумевања њиховог (новог) положаја у свету песме, док у другом случају идентификација подтекста представља тек почетак, након кога долази кључни интерпретативни поступак: уочавање *„ишћа се, и на који начин, у њесми збива са њреузетим мојивима, како из њих насћаје нов њеснички свей, несводив на чиниоце од којих је саірађен”* (Јовановић 1993: 220, 221).

Реч је о суштинској разлици, иако то можда на први поглед није одмах уочљиво. У тумачењу које фаворизује контекст, превиђа се сложена природа певања, оно се јавља тек као ехо културе, претежно сведено на свој садржај: у приступу „од културе ка тексту, тумачу је довољно да се усмери само на тематски слој песме” (Јовановић 1993: 221). За разлику од тога, други начин интерпретације чува неповредивост како садржаја, тако и форме, па се у његовом кретању „од текста ка култури и предању, организација песме и њени значењски простори сагледавају упоредо, као међусобно зависни и условљени” (Јовановић 1993: 221). У својом анализама конкретних песничких остварења, Јовановић ће показати колико су, поред садржаја, структурни и формални елементи песме, циклуса, збирке или опуса важни за разумевање песничке реактуелизације традиције.

Баш као код једног од његових омиљених песника, Ивана В. Лалића, тако се ни код Јовановића (интерпретативни) поступак не зауставља на пуком препознавању. То је тек први, лакши корак – „од чврстог тла, од препознавања цитата и алузија, почиње разумевање оваквих песама и поезије, али се тиме не завршава” (Јовановић 2020: 16) – након кога следи прави задатак тумача: уочавање на који начин стари обрасци функционишу у ткиву нове песме. Овај проучавалац српске књижевности је, дакле, сматрао да једино интерпретативни пут који се креће од текста ка култури, а не обратно, чува аутономност поетског и доноси плодне резултате у тумачењу.

Другим речима, Јовановић је и у самој интерпретативној пракси настојао да у потпуности сачува аутономност културе и поезије, не допуштајући редукционизам, а посебно не превиђање стваралачке природе *њоејској*. Аутентичан тумач књижевности предодређен је да увек полази од песме и поетског – у супротном ризикује да се лиши самог предмета свог проучавања.

Овакав „поглед на две воде”, на поезију и културу, условљава и специфичну, парадоксалну, позицију тумача: Јовановић истиче да се, у свом

поступку, тумач поезије истовремено креће у песму и изван песме, остајући, међутим све време у њој.

Својства текстова у којима пулсирају претходни текстови стално нагоне тумача да изађе изван песме у ванкњижевне просторе, у предање, историју и културу, а природа поезије тражи да не буде изневерена и присиљава га да се стално враћа у њу, да нађено уграђује у тумачење света песме, у доживљај онога који пева и у своје разумевање: из песме се може излазити и улазити, али се, парадоксално, мора стално бити у њој (Јовановић 2020: 16).

Тиме овај тумач књижевности истиче колико је приликом тумачења конкретног остварења, осим познавања (културолошког) контекста и доживљаја аутономне природе песничког стварања, неопходна и флексибилна тачка гледишта. Управо захваљујући оваквом разумевању међусобне условљености културе и поезије, Јовановић се у свом интерпретативном поступку истовремено кретао у песму и *из* песме: полазио је од конкретног остварења, кретао се ка свету и везама које оно призива, да би се увек враћао у њега.

Интерпретација између импресионизма и теорије књижевности

Иако је у свој истраживачки фокус поставио однос културе/традиције и песничке индивидуалности, односно сложене механизме активирања и преобликовања подтекста наслеђа, Јовановић никада није заборављао на превасходну улогу коју поезија игра у емоционалном животу човека. Критичарско интересовање за поезију и (њен) културни контекст произлази из чињенице да добра песма, пре свега, поседује значајан емоционални потенцијал: „Не само да поезија снажи човекову емоцију (у свој својој сложености), она је *ошћивара* и шири, чини да осећа и *види* оне суптилне душевне преливе и нијансе за које би без ње био затворен“ (Јовановић 2020: 17). Отуда, иако у његовим критичарским разматрањима није видљива као култура, емоционалност представља неизоставан елемент Јовановићевог схватања песништва и књижевности. Тако су поетско, културолошко и емоционално основне упоришне тачке његовог интерпретативног приступа.

Управо због емоционалног потенцијала који поезија носи посао тумача не представља бестрасно расклапање и склапање песме, већ захтева личну ангажованост: „не може бити тумачења поезије без личног из-

бора и личног улога” (Јовановић 2020: 17). Да би било аутентично, дакле, тумачење мора да проистекне из егзистенцијалног доживљаја, односно да би се говорило о поезији, потребно је да је „пропустимо кроз сопствену крв” (Јовановић 2020: 18).

То је и разлог због чега Јовановић не бира случајно песнике/писце које проучава „текстови су, поред осталог, и сведочанство критичарева оданости поезији о којој пише” (Јовановић 2019б: 16). Са својим изабраним песницима овај аутор делио је основна уверења о смислу поезије, раду културе, неопходности укрштања индивидуалне судбине и колективног трајања. Тиме је он потврдио да је свако тумачење истовремено и говор о себи. Слобода у избору и писање као *сведочанство оданости* услов су ваљане интерпретације и један од главних разлога за Јовановићеву изузетну посвећеност тумачењу конкретних стихова, песама и циклуса, која је у данашње време ретка, чак и у академским круговима.

Лични читалачки доживљај, интимно поверење да песма има трансформативну улогу у животу (правог) читаоца – „песма изнутра обасјава и мења свог читаоца” (Јовановић 2020: 18) – подлога је на којој Јовановић развија свој критичарски приступ, користећи се знањима и инструментима историје и теорије књижевности и својим личним моћима запажања како би свој доживљај објаснио и на утемељен и поуздан начин приближио се смислу (тумачене) песме.

Међутим, лични улог и емоција коју поезија изазива нису изговор за импресионистичка, произвољна читања, баш као што ни познавање различитих теорија књижевности није разлог да оне у тумачењу поезије добију повлашћено место. Тако се „импресионистичка читања”, с једне стране, и робовање „лоше схваћеној научности и књижевним теоријама”, с друге, показују као две негативне могућности књижевне критике, па и сваког тумачења, које је Јовановић настојао да избегне. Он је идеал независне и објективне књижевне критике видео (приближно) остварен у седамдесетим и осамдесетим годинама прошлог века и остао му веран током своје вишедеценијске каријере: „Књижевна критика седамдесетих и осамдесетих година XX века, пошто се већ била ослободила идеолошких налога, ослобађала се већ и тада анахроног импресионистичког читања, а није (још) постала роб лоше схваћене научности и књижевних теорија” (Јовановић 2019а: 14).

Иако правог тумачења не може бити без личног улога, то не значи да је оно искључиво плод нашег доживљаја и (лепих) жеља које имамо од дела. Да би била ваљана, неопходно је да интерпретација буде, колико је

то могуће, објективна, појмовно утемељена и јасно артикулисана. Само тако говор о поезији не изневерава свој предмет и повод. Међутим, ослањање на појмовни апарат не подразумева скривање иза научних метода или примену књижевне теорије једино ради њеног потврђивања. Јовановић је био чврсто уверен „да се критичарево разумевање поезије види у његовом јасном, а по могућству и лепом писању, а не у бројним цитатима и позивању на књижевне теорије којима стихови нису важни сами по себи, него тек као нека врста њихове илустрације” (Јовановић 2019а: 455).

Готово читавог свог интерпретативног века, овај тумач чврсто се држао става по коме је теорија књижевности пре свега алат, односно помоћно средство, а не надређен или тотални херменеутички систем у оквиру кога стихови функционишу само као његова потврда. Извештајан замор у тумачењу који се осетио крајем XX и почетком XXI века довео је до појаве прилога који, у понекад екстравагантним теоријама и приступима, покушавају да пронађу пречицу за излаз из стварног или измишљеног херменеутичког ћорсокака. Тако се донекле механичком променом тачке гледишта, која не произлази из дела самог, настоји да подари (недостајућа) свежина интерпретацији. Заиста, песма је ту понекад само повод. Јовановићев опрез према теорији књижевности био је заправо отпор савременој хиперпродукцији књижевних теорија у којима је сама књижевност падала у други план, као и некритичком посејању за тзв. научним терминима, као начину избегавања аутентичног сусрета са текстом.

Међутим, то не значи да је овај аутор гајио неку врсту анахроног отпора према књижевнотеоријским сазнањима. У већ помињаној књизи *Поезија српској неосимболизма* Јовановић указује колико су домаће и стране студије – Рејмон, Вилсон, Фридрих, Баура – допринеле новом разумевању српске послератне поезије. Међутим, као тумач који цени поезију, он истовремено истиче да је употреба нових приступа била диктирана самом природом тумаченог песништва: „Другачије речено, нови теоријски увиди доприносили су да се на остварења наших песника гледа на друкчији начин, али је њихова поезија, због својих својстава, тражила нове приступе” (Јовановић 1994: 59). Дакле, вредност књижевно-теоријских приступа потврђена је управо у новим увидима које су омогућили. Реч је о ситуацији у којој је теорија у служби поезије, што је према овом аутору једини исправан однос.

Такође, нека од Јовановићевих основних гледишта обликовала су се у знатној мери под утицајем структурализма и Новице Петковића. Њему су биле ближе тзв. унутрашње теорије, оне које настају из самог ткива језика и песме, какве су семиотика и структурализам, док су му страни били сви спољашњи приступи било да су долазили из философије, психологије, политике или идеологије, што не значи да знања из њих није користио тамо где је сама тумачена песма то захтевала. Јовановић је, изнад свега, веровао у логику интерпретативног процеса због чега се ослањао и на интуицију када је у питању бирање алата и приступа. Схватање културе као система и смеран однос према ткиву песме разлог су због чега су Јовановићева тумачења увек чврсто заснована, односно полазе од лексике, синтаксе, ритма и идентификовања подтекста. С друге стране, неговање сопственог емоционалног доживљаја и разумевање песме као непоновљивог егзистенцијалног искуства и *дојаћања* културе, чине да његова тумачења не буду само научна акрибија већ и својеврсно сведочанство, односно поверење у свет који поезија опева.

У свом интерпретативном поступку Јовановић је, дакле, увек полазио од конкретног дела. Тако је трагао за целинама и законитостима, а чувао се неутемељених судова, импресионистичких доживљаја и настојао да поштује оно што је сматрао неповредивим ткивом саме поезије. Свака теорија, па и нова, имала је место у његовом поступку само уколико је доприносила разумевању песме, иако наравно никада није мислио да је смисао песме могуће у потпуности исцрпети интерпретацијом. Због тога су његова теоријска знања, посебно у каснијим текстовима, била присутна на дискретан начин.

Од доживљаја до интерпретације

Александар Јовановић истицао је да књижевна критика проистиче из читалачког доживљаја, као и потребе да се тај доживљај објасни прво себи, а потом и другима:

Критика је резултат сусрета дела са критичарем, сусрета у који дело уноси своју непоновљивост, а критичар своју личност, у извесном смислу такође непоновљиву. Она је, мало али не превише упрошћено речено, *доживљај* и *објашњење/образложење* тог доживљаја: образложењем се доживљај управо преноси у раван критике (Јовановић 2019а: 15).

„Доживљај и објашњење” – два су елемента без којих нема критике, а можемо додати ни тумачења. Иако сам Јовановић у фусноти истиче да „уколико је критика више од тога, она је есеј или теоријски оглед”, у парентези додаје да је „границу понекад тешко одредити”. Отуда можемо тврдити да критика и тумачење које је у основи научног/есејистичког рада почивају на *доживљају* и потреби/способности његовог *образложења*.

Иако је ненаметљиво, али чврсто, веровао у задатак и мисију тумача, Јовановић је настојао да не преувеличава смисао и вредност књижевних интерпретација. Оне, према његовом мишљењу, остварују своју функцију једино уколико су у служби дела и читаоца истовремено, односно када се показују као *мост* који их спаја. То значи да се аутентична књижевна интерпретација никада не успоставља као догма која читаоцу уместо њега самог објашњава значај и смисао дела, већ је она само начин да се читалац у дело уведе, постане свестан његових богатих могућности, а потом упусти у авантуру откривања сопственог доживљаја и разумевања: „Сматрам да је основни циљ књижевних интерпретација да служе поезији, да буду мост између њих и читалаца. Да читаоца уведу у свет песме, укажу му на могуће разумевање дела и да га затим препусте његовом доживљају и разумевању” (Јовановић 2019а: 455).

Јовановић се није либио да каже да поезију коју тумачи истовремено и воли. Сматрао је то главним разлогом своје посвећености послу тумача. Био му је одан као некој врсти донкихотовског опредељења у свету који за поезију има све мање слуха, али и услед појаве нових књижевних теорија, којима је дело било повод за различита културолошка/идеолошка (у)чита(ва)ња; био је уверен да његов приступ можда припада неком прошлом времену (да је то „старински начин читања поезије”), али да је истовремено „једини прави када се ради о поезији која се воли и која је постала део бића оних који је тумаче” (Јовановић 2019а: 455). Другим речима, оданост и посвећеност ономе што је постало део тумачевог бића једини је прави пут да се о томе нешто сувисло каже:

Тумачење поезије је тежак и неизвестан посао, праћен непрестаним преиспитивањем. Али, када се у њему сједине снажан читалачки доживљај и најдубље уверење да је реч о великој поезији, онда тумачу преостаје само да следи пут којим га песма води. Можда је то старински начин читања поезије – али је једини прави када се ради о поезији која се воли и која је постала део бића оних који је тумаче. Надам се, и оних који је читају, бар неких од њих (Јовановић 2019а: 455).

Опредељење да посвећено, смерно и темељно истражује српске песнике, њихове појединачне песме и циклусе, проистиче не само из Јовановићевог баштињења одређених књижевних приступа већ из интимног уверења да је поезија догађај који открива најдубље истине о човеку и постојању. Пред тим догађајем било је потребно стати као пред тајном, одолети искушењу примењивања готових рецепата, увек спреман на неизвестан херменеутички пут. То је подразумевало темељно бављење конкретним песничким остварењем не би ли се о њему проговорило тако да се оно уједно учини приступачнијим, али и да се још једном потврди његова сложеност и тајновитост. Такво усмерење подразумевало је да је критичарски посао увек недовршен – јер, као што ни песма не може да изрази све што наговештава, тако ни тумач не може да наговести све што песма јесте. Недовршеност тумачења, међутим, за Александра Јовановића није представљала разлог за песимизам, већ, напротив, за један радосни оптимизам из кога је проистицала одлука да се храбро пребива у неизвесности поетског и да се на тај начин служи „националној књижевности и њеним најбољим делима” (Јовановић 2019б: 16).

Светлост културе и светлост поезије

Иако се током читаве каријере бавио тзв. „песницима културе”, али и прозним писцима сличних поетичких усмерења, односно трагао за стваралачком улогом коју култура има у делима великих стваралаца, Јовановић је инсистирао да овај термин не означава књишку ученост, скуп прочитаних и посредованих знања, већ да је реч о свеобухватном појму који, на неки начин, изражава целокупан човеков живот. Тако у есеју о „Песми” Бранислава Петровића он појашњава шта култура и песник културе значе:

Била је то, и остала све време, *поезија културе*, под условом да се ово одређење правилно схвати – да се под њиме не подразумева ерудитна поезија (поезија која пева научено знање), већ да је реч о певању сложеног људског искуства које у себе укључује све, од доживљаја непосредне стварности до дубоких увида који без културе и активирања њеног огромног памћења не би били могући. На таквим основама, певали су, и створили изузетно значајна дела, неки од најзначајнијих српских песника овога века, пре других, Иван В. Лалић, Бранко Миљковић и Борислав Радовић (Јовановић 2020: 201–202).

Своје ране увиде о значају и важности културе, односно о чврстој вези која постоји између ње и велике поезије, Јовановић ће, након не-

колико деценија посвећеног истраживања, у својој последњој књизи *О свейлосџи сџаријој од несреће* сумирати тако што ће говорити о светлости културе и поезије.³ Другим речима, иако култура, па ни поезија „не постоје ван језика и израза”, оне истовремено призивају нешто што језик и израз превазилази.

Наиме, поезија и култура, посебно у XX веку, нужно певају о (историјским и егзистенцијалним) *несрећама*, међутим, оне су истовремено и *свейл(осн)а* сведочанства о њиховом (могућем) превазилажењу. Отуда за Јовановића песници којима се (углавном) бавио, као и култура којој је припадао, извиру из и теже ка светлости која је *сџарија од* (сваке) *несреће*. На тај начин, овај аутор је са већином *својих* песника делио извесни (метафизички) оптимизам, који је Лалић одредио као „певање на Да”.

Тако је на основу богатог читалачког, критичарског, па и животног искуства, као једну од главних карактеристика српске поезије XX века Јовановић видео супротстављеност *свейлосџи* и *несреће*. Под првим појмом он је подразумевао стваралачке енергије и културно памћење, док је под другим видео (историјске) силе деструкције. Поезија тако настаје као борба светлости са тамом, односно представља покушај да се тама превазиђе, упркос њеној несумњивој присутности. Својим стваралаштвом песници не само да сведоче о првенству светлости већ и сами стварају ту светлост, чиме покушавају да пошаљу *сиџнал кроз сџаџику смейџи*. Другим речима, као доминантну песничку традицију и свој лични избор Јовановић види поезију која се суочава са деструктивним силама света, али која упркос свему верује у претежну моћ стваралачког:

Сабирајући у себи и светлост и несрећу прошлих времена, активирајући властиту књижевно-културну вертикалу, српска модерна поезија није заборавила сопствено порекло. То јој је омогућило да, призивајући оно што је било, пева о ономе што ће тек бити, да иде у сусрет оној надрременој светлости коју је заувек сачувала у својим стиховима за своје читаоце и нашу културу (Јовановић 2020: 21).

Иако се у свом интерпретативном поступку ослањао на семиотичке (хипо)тезе о култури као систему, односно у анализи конкретних песама употребљавао структуралистичке поставке не би ли указао на њихове различите слојеве, Александар Јовановић је културу пре свега разумео кроз

³ Наслов књиге проистекао је из Јовановићевог схватања (тумачења) поезије, али и из ње саме (из Лалићеве песме „Податак о Сизифу”). Реч је о широком оквиру који осветљава различите песме, циклусе и збирке којима се Јовановић у својој књизи бави, указујући на светло опредељење и светлосни континуитет српске поезије и културе.

поезију. Управо због тога култура у његовом доживљају и интерпретацији никада није (само) систем, посебно не систем затворен у себе, већ је увек отворена нечему што је превазилази – иако постоји само у језику – што се кроз њу слутити и наговештава.⁴ Отуда култура и поезија у Јовановићевим интерпретативним уверењима стичу, условно речено, метафизички квалитет: оне не само да чувају и преносе оно што је било већ и наговештавају дубоки смисао, односно „светлост старију” и трајнију „од несреће”: „певање светлости је старије од несреће не само у временском него и у вредносном смислу: оно је трајније и важније” (Јовановић 2020: 20).

Будући да велика песма изражава егзистенцијални доживљај, али и активира сложено памћење културе, Јовановић је најрадије тумачио оне песме у којима је култура пропевала, односно у којима су се покретала најдубља питања (личне и опште) егзистенције. Отуда је при анализи конкретних песама овај тумач, поред свих формално-тематских карактеристика, увек настојао да укаже на онај (речима неискazиви) смисао који певање наговештава. У свом највишем виду поезија и култура су за њега биле форма сведочанства – аутентичног исказивања лично проживљених поетских и духовних уверења. То је и разлог због чега су за њега светлосни посленици – ослањајући се на Лалићеву песму у којој су то „културни предводници и народне путовође” – „сами песници” (Јовановић 1993). Дискретност и такт нису му дозвољавали да каже да посвећени и одани тумачи такође спадају у то друштво лучоноша.

ЛИТЕРАТУРА

Евдокимов 2009: Павел Евдокимов, *Православље*, Београд: Службени гласник.

Јовановић 1993: Александар Јовановић, *Песници и њреци*, Београд: СКЗ.

Јовановић 1994: Александар Јовановић, *Поезија српској неосимболизма*, Београд: „Филип Вишњић”.

Јовановић 2019а: Александар Јовановић, *О историји, сећањима и самоћи*, Лесковац: Задужбина „Николај Тимченко”.

Јовановић 2019б: Александар Јовановић, *Стих и њамћење*, Београд: Службени гласник.

Јовановић 2020: Александар Јовановић, *О светлости старијој од несреће*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

⁴ Јовановићу је могло бити блиско схватање Павела Евдокимова у коме се култура види као наговештај (сасвим) друге реалности: „Култура се не развија у бесконачност. Она такође није неки циљ по себи; у њеним границама њен проблем је нерешив. Тамо где је истинита, она је сфера у којој човек ствара вредности и изражава своју ’теургијску’ истину; али ова истина надилази временску садашњицу, облик овог света, и зато култура, на свом врхунцу, превазилази саму себе и у суштини постаје симбол, знак ’сасвим другог’“ (Евдокимов 2009: 324, 325).

Marko Radulović
*Institute of Literature and Art,
Belgrade, Serbia*

POETRY AND CULTURE – THE INTERPRETATIVE METHOD OF
ALEKSANDAR JOVANOVIĆ

Summary

The paper explores the interpretive position of Aleksandar Jovanović, relying primarily on his texts on poetry and, partially, prose. The complex connections between poetry, culture and emotionality are shown to be assumptions on the basis of which Jovanović approaches the literary works he interprets. He was primarily attracted to specific literature texts that arose from culture, but also creatively extended and changed that culture. That is why the understanding of the subtext and the way in which it is transformed in the concrete realization was set by Jovanović as one of the key tasks of interpretation - which cannot exist without a personal role: an authentic reading experience and the need to articulate that experience. Jovanović's interpretive method was guarded against the danger of impressionistic reading, but also the uncritical use of literary theories - therefore, he always started from the concrete work and chose interpretive tools in relation to its nature. For Jovanović, culture is not a treasure of artifacts, but a living energy that in some way encompasses man's rational and emotional life. That is why he saw in culture the transcendental requirement of (good) poetry, but he also perceived poetry, on the other hand, as a key aspect of the existence and development of culture. In his last book, Jovanović also outlined his metaphysical understanding of poetry and culture, talking about their light, which is more permanent and valuable than misfortune.

Keywords: poetry, Serbian literature, culture, emotionality, impressionism, literary theory, interpretive procedure.